

AGNIESZKA SZYMECKA

Wielofunkcyjne przedsiębiorstwo rolne w prawie włoskim *

1. Wspólna Polityka Rolna, a także wspólnotowe prawo rolne w znaczący sposób wpływały i nadal wpływają na kształtowanie wewnętrznego prawa rolnego państw członkowskich. Można mówić w tym zakresie – przywołując określenie z włoskiej doktryny¹ – o zjawisku „uwspólnotowienia” krajowego prawa rolnego. Jednym z przykładów takiego zjawiska jest niewątpliwie ukształtowanie w wewnętrznym prawie rolnym Włoch kategorii wielofunkcyjnego przedsiębiorstwa rolnego.

Należy na wstępie wyjaśnić, że przez „przedsiębiorstwo rolne” rozumie się nie rolniczą jednostkę produkcyjną w znaczeniu przedmiotowym, ale działalność prowadzoną przez taką jednostkę. W prawie włoskim działalność ta, o ile spełnia określone warunki, znajduje swój prawny wyraz w kategorii przedsiębiorstwa rolnego uregulowanego w art. 2135 włoskiego kodeksu cywilnego. Prawo polskie nie ukształtowało podobnej kategorii, ale pojęcie to można odnieść, choć z pewnymi zastrzeżeniami, do funkcjonalnego pojęcia gospodarstwa rolnego².

Przedsiębiorstwo rolne w jego tradycyjnym ujęciu zajmuje się zasadniczo wytwarzaniem, ewentualnie przetwarzaniem i sprzedażą produktów

* Artykuł stanowi wersję referatu *L'impresa agricola multifunzionale* wygłoszonego przez autorkę na polsko-włoskiej konferencji pod tytułem „Wpływ wspólnotowego prawa rolnego na prawo rolne krajowe. Konfrontacja doświadczeń” (*„Incidenza del diritto agrario comunitario sul diritto agrario interno. Esperienze a confronto”*), która odbyła się w Poznaniu w dniach 11-13 maja 2006 r.

¹ Zob. A. Carrozza, *In tema di «comunitarizzazione» del diritto agrario nazionale*, „Rivista di Diritto Agrario” 1991, z. 1, s. 3

² W tym zakresie zob. R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992, s. 98 i n.

rolnych. Wielofunkcyjne przedsiębiorstwo rolne ma natomiast dużo szerszy zakres, gdyż z produkcją rolną łączy prowadzenie innych rodzajów działalności. Spełnia ono wiele dodatkowych funkcji, takich jak ochrona środowiska, ochrona i rozwój obszarów wiejskich, zachowanie krajobrazu wiejskiego, a także produkcja „agro-energii”. Funkcje te przekładają się na wytwarzanie różnych niematerialnych dóbr oraz usług zarówno na rzecz osób prywatnych, jak i całej społeczności. Taki model przedsiębiorstwa rolnego stanowi wyraz nowego, wielofunkcyjnego modelu rolnictwa wspieranego i promowanego przez Unię Europejską³.

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie sposobu, w jaki ustawodawca włoski przyjął na poziomie prawa wewnętrznego model rolnictwa wielofunkcyjnego, a w szczególności sposobu, w jaki przystosował krajowe pojęcie przedsiębiorstwa rolnego do europejskiego modelu przedsiębiorstwa wielofunkcyjnego. Rozważania w tym zakresie poprzedzi prezentacja ewolucji samej Wspólnej Polityki Rolnej, która zobrazuje przyczyny i uwarunkowania przejścia od wspierania tzw. rolnictwa monofunkcyjnego, zorientowanego przede wszystkim na produkcję rolną, do rolnictwa wielofunkcyjnego, spełniającego różnorodne cele istotne dla gospodarki, społeczeństwa i środowiska. W konkluzji dokonana zostanie konfrontacja przyjętych we Włoszech rozwiązań z najnowszymi regulacjami wspólnotowego prawa rolnego.

2. W pierwszym okresie funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej głównym jej celem było zwiększanie produkcji rolnej. Aby zagwarantować bezpieczeństwo zaopatrzenia oraz osiągnąć samowystarczalność żywnościową, Wspólnota Europejska wprowadziła system gwarancji cenowych, który – uzależniając subwencje dochodowe od ilości wytworzonych produktów – zachęcałby rolników do ciągłego zwiększania i intensyfikacji produkcji. System ten wywołał jednak bardzo szybko wiele negatywnych efektów: nadprodukcję żywności, wysokie obciążenie budżetu Wspólnoty,

³ Szerzej na temat koncepcji rolnictwa wielofunkcyjnego zob. np. M. Adamowicz, *Wielofunkcyjność rolnictwa jako podstawa przewartościowości w polityce rolnej*, „Wieś i Rolnictwo” 2004, z. 4, s. 9; R. Henke, *Verso il riconoscimento di una agricoltura multifunzionale. Teorie, politiche, strumenti*, Napoli 2004; C. Magni, V. Costantini, *Politiche di sviluppo rurale, multifunzionalità e beni pubblici: un tentativo di sistemazione*, „QA – La Questione Agraria” 2004, z. 4, s. 77; B. E. Velazquez, *Il concetto di multifunzionalità in agricoltura: una rassegna*, „QA – La Questione Agraria” 2001, z. 3, s. 75; L. Casini, *Multifunzionalità e riforma della Politica agricola comune*, „Nuovo Diritto Agrario” 2003, z. 1, s. 17; F. Albisinni, *Azienda multifunzionale, mercato, territorio. Nuove regole in agricoltura*, Milano 2000.

degradację środowiska, a także spotęgowanie konfliktów w wymiarze międzynarodowym. W ramach negocjacji Rundy Urugwajskiej GATT zarzucano bowiem Wspólnocie, że jej system interwencji cenowej ma charakter protekcyjny, a zatem jest sprzeczny z założeniami liberalizacji międzynarodowego handlu produktami rolnymi.

W obliczu tych problemów Wspólnota została zmuszona wprowadzić zasadnicze zmiany w dotychczasowej polityce⁴. Od połowy lat osiemdziesiątych zaczęła wspierać redukcję i ograniczanie produkcji w sektorach, w których pojawiła się nadwyżka produkcyjna. Wprowadziła fragmentaryczne reformy systemu cenowego (kwoty produkcyjne, stabilizatory budżetowe) oraz ustanowiła szereg środków o charakterze strukturalnym, które miały na celu jednoczesne wywieranie pozytywnego wpływu na środowisko (ekstensyfikacja, konwersja produkcji rolnej, wyłączenie gruntów rolnych z produkcji bądź ich zalesianie)⁵.

Postępująca reforma polityki cenowo-rynkowej nie mogła być jednak przeprowadzona bez jednoczesnej kompensacji dla rolników. Wynikało to z treści jednego z podstawowych zadań Wspólnoty, określonych w art. 33 Traktatu (gwarancje zapewnienia „ludności rolniczej odpowiedniego poziomu życia, przede wszystkim dzięki polepszaniu dochodów indywidualnych”). Kompensacja taka znalazła swój wyraz w płatnościach bezpośrednich wprowadzonych w 1992 r. w ramach tzw. reformy Mac Sharry’ego, które w istocie wynagradzały rolnikom straty w dochodach, jakie ponosili w wyniku progresywnej redukcji cen interwencyjnych. Jednocześnie Wspólnota zaczęła poszukiwać innych, komplementarnych form wspierania dochodów rolniczych, zwracając się w tym celu – z jednej strony – ku problematyce ochrony środowiska, a z drugiej – ku instrumentom polityki strukturalnej.

Jeśli chodzi o aspekt środowiskowy, Wspólnota zaczęła finansować podejmowanie przez rolników wielorakich działań mających na celu

⁴ Na temat początkowych założeń i kolejnych zmian w funkcjonowaniu Wspólnej Polityki Rolnej zob. np. A. Jurcewicz, B. Kozłowska, E. Tomkiewicz, *Wspólna Polityka Rolna. Zagadnienia prawne*, Warszawa 2004, s. 40-74; E. Tomkiewicz, *Limitowanie produkcji w ustawodawstwie rolnym Wspólnoty Europejskiej*, Warszawa 2000, s. 14 i n.; M. P. Ragionieri, *Diritto rurale comunitario*, Milano 1999, s. 113.

⁵ Te ostatnie były także konsekwencją ogólnych obowiązków, jakie Wspólnota ustanowiła w zakresie ochrony środowiska. W 1986 r. został bowiem uchwalony Jednolity Akt Europejski, który poświęcał tym problemom odrębny tytuł, dodany do Traktatu WE jako „Tytuł XIX”. Do Traktatu dodany został także art. 6 stanowiący, iż „wymogi ochrony środowiska naturalnego muszą być włączone do określania i realizacji polityki Wspólnoty oraz działań przewidzianych w art. 3, w szczególności w celu popierania trwałego rozwoju”.

ochronę i polepszanie stanu środowiska naturalnego. Usprawiedliwienia dla takich subwencji dopatrywano się w fakcie, że rolnictwo, w odróżnieniu od przemysłu, może wpływać na środowisko także w sposób pozytywny, może „tworzyć środowisko”. Wytwarzanie takich pozytywnych efektów, pojmowanych jako dobro publiczne, które służy całej społeczności, powinno być odpowiednio wspierane i wynagradzane przez władze publiczne⁶. Mowa tutaj o takich korzyściach, jak zachowanie bioróżnorodności i naturalnych siedlisk, poprawa jakości wód, gruntów i powietrza, a także kreowanie krajobrazu wiejskiego.

Jako formy wsparcia dla wytwarzania takich dóbr Wspólnota wprowadziła zarówno dodatki wyrównawcze dla prowadzenia działalności rolniczej na obszarach o niesprzyjających warunkach gospodarowania, jak i środki na różnorodne działania rolno-środowiskowe i leśne⁷. Te ostatnie polegać miały w szczególności na promowaniu ekstensyfikacji produkcji i jej konwersji, wyłączeniu gruntów rolnych z produkcji oraz ich zalesianiu. Uznając wszystkie te działania środowiskowe za swego rodzaju usługi, które rolnicy świadczą na rzecz całej społeczności, Wspólnota wprowadziła jednocześnie specyficzny instrument kontraktowy ułatwiający i wspierający ich realizację. Instrumentem takim są tzw. umowy rolno-środowiskowe, które rolnicy mogą zawierać z kompetentnymi organami administracji publicznej, określając dowolnie zakres działania, który musi przekraczać zasady dobrej praktyki rolniczej, oraz uzgadniając wysokość wynagrodzenia, jakie otrzymają w zamian.

Pomijając w tym miejscu analizę natury prawnej wspomnianych umów, należy jedynie zauważyć, że przeznaczenie środków finansowych oraz wprowadzenie tego specyficznego instrumentu prawnego dla realizacji usług rolno-środowiskowych uwypukliło w istotny sposób znaczenie funkcji ekologicznej rolnictwa. Funkcja ta zaczęła być traktowana na równi z jego

⁶ Zob. A. Germanò, E. Rook-Basile, *La disciplina comunitaria ed internazionale del mercato dei prodotti agricoli*, Torino 2002, s. 100 i n. W doktrynie włoskiej sformułowano w tym zakresie także pojęcie „nowego paktu społecznego” zawieranego pomiędzy rolnikami a społeczeństwem, na podstawie którego rolnicy otrzymują finansowe wsparcie publiczne w zamian za świadczenie dóbr i usług leżących w interesie publicznym. Tak F. Sotte, *Per un nuovo patto sociale tra gli agricoltori e la società*, „QA – La Questione Agraria” 1997, z. 7, s. 65 i n.

⁷ Formy te regulowane były przez długi czas w różnych aktach wspólnotowych i dopiero w rozporządzeniu nr 1257/99 o rozwoju obszarów wiejskich zostały ostatecznie zebrane i uporządkowane; zob. rozporządzenie Rady (WE) z 17 maja 1999 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) oraz zmieniające i uchylające niektóre rozporządzenia, Dz. Urz. L 160, z 26 czerwca 1999 r., s. 80.

tradycyjnym celem (wytwarzanie produktów rolnych⁸), a jej realizacja stała się dla rolników znaczącym, dodatkowym źródłem dochodów.

Jak już wspomniano, drugim obszarem, w którym Wspólnota zaczęła wyodrębniać nowe formy wspierania dochodów rolniczych, była polityka strukturalna. Już od lat osiemdziesiątych w ramach tej polityki promowana była tzw. dywersyfikacja działalności rolniczej, czyli łączenie produkcji rolnej z prowadzeniem różnych działalności komplementarnych. Najbardziej wyraźnym przejawem tej tendencji było rozwiązanie przyjęte w rozporządzeniu nr 3808/89⁹ i utrzymane w kolejnych rozporządzeniach z zakresu regulacji struktur rolnych. Chodziło o przyznanie państwom członkowskim możliwości udzielania środków inwestycyjnych nie tylko tym rolnikom, którzy prowadzili działalność rolniczą w przeważającej mierze i którzy do tej pory byli jedynymi beneficjentami subwencji strukturalnych, ale także tym, którzy z tej działalności uzyskiwali jedynie 25% swojego dochodu globalnego, czerpiąc pozostałą część z gospodarki leśnej, z działalności turystycznej, rzemieślniczej bądź też z konserwowania przestrzeni naturalnej subwencjonowanej ze środków publicznych.

Przyjęte rozwiązanie wyraźnie wskazywało na dążenie Wspólnoty do kreowania przedsiębiorstw wielofunkcyjnych, które – jak powiedziano – miały spełniać różnorodne role¹⁰. Dzięki temu, że dawały rolnikom możliwość wypracowania alternatywnych dochodów, przeciwdziałały one z jednej strony odpływowi ludności ze wsi, a z drugiej wpływały na socjalny i ekonomiczny rozwój i witalność całego terytorium lokalnego. Prowadzenie działalności agroturystycznej lub rzemiosła miało bowiem w założeniu eksponować także potencjał i kulturę lokalną, natomiast prowadzenie gospodarki leśnej oraz działań skierowanych na zachowanie naturalnej przestrzeni miało wpływać pozytywnie na środowisko i krajobraz wiejski.

Tendencja do integracji rolnika z obszarem, na którym prowadzi swoją działalność, poprzez powierzanie mu funkcji konserwacji i promocji tego obszaru, znalazła z czasem swój wyraz w europejskich dokumentach programowych (Europejska Karta Przestrzeni Rolniczej z 1996 r., Deklaracja z Cork z 1999 r., Agenda 2000 z 1999 r.), które wraz z wydanym na

⁸ A. Germanò, E. Rook-Basile, op. cit., s. 167.

⁹ Rozporządzenie Rady (WE) z 12 grudnia 1989 r. zmieniające rozporządzenia (WE) nr 797/85, (WE) nr 1096/88, (WE) nr 1360/78, (WE) nr 389/82 i (WE) nr 1696/71 w celu przyspieszenia dostosowywania struktur produkcji rolnej, Dz. Urz. L 371, z 20 grudnia 1989 r., s. 1.

¹⁰ Zob. L. Costato, *Una nuova figura: l'agricoltore professionale*, „Rivista di Diritto Agrario” 1993, z. 1, s. 490; F. Adornato, *L'impresa forestale*, Milano 1996, s. 199.

ich podstawie rozporządzeniem Rady (WE) nr 1257/99 dały początek polityce rozwoju obszarów wiejskich.

W ten sposób polityka strukturalna zaczęła rozwijać się w kierunku szerszej pojmowanej polityki wiejskiej. Ta z kolei coraz bardziej integrowała się z polityką spójności ekonomiczno-społecznej i polityką regionalną. Obszar wiejski przestał być sprowadzany jedynie do roli jednego z czynników produkcji, a zaczął być widziany jako całość, na którą składa się element środowiskowy, krajobrazowy, ekonomiczny i społeczno-kulturowy, mający swoją historię, tradycję, język i zwyczaje¹¹.

Podsumowując można zauważyć, że wielofunkcyjność rolnictwa, która narodziła się z potrzeby zapewnienia rolnikom godziwych dochodów, przekształciła się z czasem w paradygmat nowego modelu europejskiego, w którym rolnictwo pełni funkcje nie tylko produkcyjne, ale także ogólnospołeczne i ekologiczne. W konsekwencji zaczęła ulegać zmianie również rola i sytuacja producentów rolnych. Obok prowadzenia tradycyjnej działalności, polegającej na wytwarzaniu produktów rolnych, w gestii rolników pojawiła się możliwość świadczenia szeregu usług, które będąc wynagradzane bezpośrednio na rynku bądź przez społeczeństwo za pośrednictwem subwencji publicznych (państwa i Unii Europejskiej), pozwoliły im na zwiększanie dochodu. Tym samym pojawiła się również możliwość przekształcania tradycyjnych przedsiębiorstw rolnych w przedsiębiorstwa o charakterze wielofunkcyjnym.

3. Ukształtowany i wspierany na gruncie prawa europejskiego model wielofunkcyjnego przedsiębiorstwa rolnego oraz rosnące przekonanie, że rolnictwo oprócz produktów rolnych może oferować także liczne usługi, skłoniły włoskiego ustawodawcę do nadania tym zjawiskom odpowiedniego wyrazu prawnego także na gruncie prawa wewnętrznego. Nastąpiło to w sposób systemowy na mocy dekretu legislacyjnego nr 228 z 2001 r. w sprawie orientacji i modernizacji sektora rolnego¹², w uzasadnieniu którego ustawodawca silnie zaakcentował „potrzebę zagwarantowania wielofunkcyjności przedsiębiorstw rolnych”¹³.

¹¹ F. Adornato, op. cit., s. 416.

¹² Dekret z 18 maja 2001 r., włoski Dz. U. Nr 149 z 15 czerwca 2001 r.

¹³ Warto dodać, że dekret ten, łącznie z dwoma innymi dekretami poświęconymi leśnictwu i rybołówstwu, zainicjował dogłębną reformę dotychczasowego włoskiego prawa rolnego; zob. komentarz w „Rivista di Diritto Agrario” 2001, z. 1, s. 469 oraz w „Rivista di Diritto Agrario” 2002, z. 1, s. 211, a także w „Le Nuove Leggi Civili Commentate” 2001, s. 668.

Najważniejszym rozwiązaniem wprowadzonym przez dekret w analizowanym tu aspekcie była zmiana art. 2135 włoskiego kodeksu cywilnego, zawierającego definicję przedsiębiorcy rolnego. W myśl dotychczasowej definicji, za przedsiębiorcę rolnego uznawany był ten, kto prowadził uprawę gruntu, hodowlę zwierząt oraz działalność leśną, jak też tzw. rolniczą działalność powiązaną (*attività connesse*). W zakres tej ostatniej wchodziły zasadniczo przetwórstwo i sprzedaż produktów rolnych, o ile były prowadzone w sposób normalnie (zwyczajowo) przyjęty w rolnictwie¹⁴. Nowość wprowadzona przez dekret polegała na poszerzeniu wachlarza działalności powiązanych, i to także – co jest szczególnie istotne z punktu widzenia analizowanego tu zagadnienia – w kierunku działalności, które wiążą się z od wytwarzaniem produktów rolnych. Na podstawie nowej wersji art. 2135 wł. k.c., za działalność powiązaną została uznana bowiem, przy spełnieniu określonych warunków, także działalność świadczenia dóbr i usług.

Takie poszerzenie zakresu działalności powiązanych miało niebagatelne znaczenie. Pozwoliło ono przedsiębiorcy rolnemu na utrzymanie swojego statusu i korzystanie z przysługujących mu z tego tytułu przywilejów także w przypadku prowadzenia przez niego działalności, która w poprzednim stanie prawnym była kwalifikowana jako działalność handlowa. Innymi słowy – na mocy zmienionego przepisu ustawodawca stworzył przedsiębiorcy rolnemu możliwość prowadzenia (oprócz tradycyjnej produkcji rolniczej) także innej działalności, bez ryzyka utraty jego szczególnej pozycji prawnej, uprzywilejowanej w stosunku do przedsiębiorców przejawiających aktywność w innych sektorach gospodarki (np. przedsiębiorców handlowych)¹⁵. Dzięki takiemu rozwiązaniu ustawodawca ułatwił rolnikom przystosowanie przedsiębiorstw rolnych do konkretnych perspektyw działalności wielofunkcyjnej.

¹⁴ Więcej na ten temat zob. R. Budzinowski, *Nowa definicja przedsiębiorcy rolnego we włoskim kodeksie cywilnym*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2002, t. III, s. 91 i n.

¹⁵ Należy podkreślić, że włoski kodeks cywilny dzieli przedsiębiorców na przedsiębiorców handlowych, prowadzących działalność przemysłową skierowaną na produkcję dóbr i usług, działalność pośrednictwa w obrocie dobrami, działalność transportową drogą naziemną, wodną i powietrzną, działalność bankową i ubezpieczeniową oraz inną działalność posiłkową dla powyższych (art. 2195 wł. k.c.) oraz przedsiębiorców rolnych (art. 2135 wł. k.c.), przyznając tym ostatnim szczególnie, zasadniczo uprzywilejowany status prawny. Na ten temat zob. A. Lichorowicz, *Przedsiębiorstwo handlowe a przedsiębiorstwo rolne we włoskim kodeksie cywilnym, w: Księga pamiątkowa ku czci Profesora Janusza Szwaji*, Kraków 2004, s. 241; tenże, *Gospodarstwo rolne a kodeks handlowy*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1988, nr 7-8, s. 15.

Zanim jednak przejdziemy do bliższej analizy przyjętego rozwiązania, a w szczególności warunków, jakie muszą być spełnione i rodzajów usług, jakie przedsiębiorca rolny może świadczyć, by utrzymać swój status, należy zaznaczyć, że uznanie możliwości prowadzenia przez przedsiębiorców rolnych działalności usługowej nie stanowi w prawie włoskim absolutnej nowości. Już bowiem na podstawie poprzedniej wersji art. 2135 wł. k.c. i szerokiej interpretacji zawartego w nim kryterium powiązania, doktryna i orzecznictwo uznawały za możliwe (choć w dość ograniczonym zakresie) zakwalifikowanie jako rolnych niektórych rodzajów usług. Chodziło w szczególności o agroturystykę i o tzw. *contoterzismo*, czyli wykonywanie przez przedsiębiorcę rolnego różnego typu prac na rzecz innego przedsiębiorcy rolnego¹⁶.

Oprócz normy generalnej zawartej w art. 2135 wł. k.c. i jej odpowiedniej interpretacji, istniały jednak przepisy specjalne, które w bardziej jednoznaczny sposób wspierały prowadzenie przez przedsiębiorców rolnych działalności komplementarnej. Należy wspomnieć przede wszystkim o ustawie nr 730 z 1985 r., poświęconej w całości agroturystyce¹⁷, która – jak podkreślono w doktrynie – stanowiła „pierwszy poważny punkt zaczepienia procesu przystosowywania ustawodawstwa krajowego do orientacji wspólnotowego prawa rolnego, skierowanego na kreowanie wielofunkcyjnego gospodarstwa rolnego”¹⁸. Ustawa ta, formalizując kwalifikację zaproponowaną wcześniej w doktrynie na podstawie wspomnianej normy kodeksowej, uznawała usługi hotelarskie i restauracyjne świadczone przez przedsiębiorców rolnych w ich gospodarstwach rolnych za powiązaną działalność rolniczą¹⁹.

Należy przywołać także ustawę z 1992 r. dotyczącą łowiectwa²⁰, która zezwalała przedsiębiorcom rolnym na wykorzystywanie ich gospodarstw w celu odpłatnego oferowania usług turystyczno-łowieckich²¹.

¹⁶ Zob. w szczególności L. Francario, *L'impresa agricola di servizi*, Napoli 1988. W zakresie agroturystyki zob. też A. Carrozza, hasło *Agriturismo*, w: *Dizionari del diritto privato*, t. IV, *Diritto agrario*, Milano 1983, s. 63. W zakresie „*contoterzismo*” zob. V. Fella, *Le attività connesse nel nuovo ordinamento agricolo*, „*Rivista di Diritto Agrario*” 2004, z. 1, s. 510.

¹⁷ Ustawa nr 730 z 5 grudnia 1985 r.; włoski Dz. Urz. Nr 295, z 16 grudnia 1985 r.

¹⁸ L. Francario, *La legge quadro sull'agriturismo: l'attività agrituristica come attività connessa tipica*, w: *Trattato breve di diritto agrario comunitario e nazionale*, red. L. Costato, Padova 2003, s. 196.

¹⁹ Bliżej zob. C. A. Graziani, F. Albinini, P. Urbani, *Commento alla legge 5 dicembre 1985, n. 730. Disciplina dell'agriturismo*, „*Le Nuove Leggi Civili Commentate*” 1985, s. 742.

²⁰ Ustawa nr 157 z 11 lutego 1992 r.; włoski Dz. Urz. Nr 46, z 25 lutego 1992 r.

Nie brakowało jednak także przypadków wspierania rozwoju przedsiębiorstw wielofunkcyjnych w oderwaniu od aspektu turystycznego. Mowa tutaj o ustawie z 1994 r. o obszarach górskich²², która w art. 17 przewidziała dla określonej kategorii przedsiębiorców rolnych (tzw. *coltivatori diretti*) możliwość dalszego korzystania z przyznanych im przywilejów także w przypadku prowadzenia przez nich usługowej działalności komplementarnej, niekoniecznie rolniczej. Chodziło o wykonywanie – na podstawie umów zlecenia zawartych z publicznymi osobami prawnymi bądź osobami prywatnymi – takich usług, jak porządkowanie i utrzymywanie w należyтым stanie terenów górskich, prowadzenie lokalnego przewozu osób przy użyciu własnych środków transportu, a także wykonywanie prac rolnych i leśnych na gruntach należących do innych osób²³.

Jak widać na podstawie powyższego przeglądu, już przed reformą z 2001 r. ustawodawca włoski stwarzał rolnikom sprzyjające warunki prowadzenia działalności komplementarnej, tworząc tym samym, chociaż jeszcze w sposób niesystemowy, miejsce dla wielofunkcyjnego przedsiębiorstwa rolnego. Prawdziwy przełom w tej materii nastąpił dopiero po wprowadzeniu dekretu orientacyjnego z 2001 r., w którym ustawodawca poszerzył i usystematyzował perspektywę wielofunkcyjności przedsiębiorstwa rolnego, zmieniając dotychczasową definicję przedsiębiorcy rolnego z art. 2135 wł. k.c. Jak już wcześniej wspomniano, w zakres działalności prowadzonych przez przedsiębiorcę rolnego weszło także świadczenie dóbr i usług, które zostały *expressis verbis* uznane za rolniczą działalność powiązaną z podstawową działalnością produkcyjną, tj. z uprawą gruntu, hodowlą zwierząt lub gospodarką leśną. Nowy art. 2135 wł. k.c. w ust. 3 wymienia dwa szczególne rodzaje takiej działalności: 1) podniesienie wartości terytorium oraz dziedzictwa wiejskiego i leśnego, 2) agroturystykę.

Jeśli chodzi o pierwszy rodzaj działalności, należy wskazać na podobieństwa, z omawianymi wyżej działaniami rolno-środowiskowymi przewidzianymi w prawie wspólnotowym. Także w tym przypadku chodzi

²¹ Szerzej zob. L. Francario, *Le imprese agricole nella nuova legge sulla caccia*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria” 1992, z. 10, s. 517.

²² Ustawa nr 97 z 31 stycznia 1994 r.; włoski Dz. Urz. Nr 32, z 9 lutego 1994 r.

²³ Odnośnie do powołanego przepisu zob. L. Russo, *Commento all'art. 17*, w: *La nuova legge sulla montagna. Commentario alla l. 31 gennaio 1994, n. 97* («Nuove disposizioni per le zone montane»), red. L. Costato, „Rivista di Diritto Agrario” 1994, z. 1, s. 662.

bowiem o działalność skierowaną na świadczenie pewnych usług w sferze ochrony środowiska i ochrony terenów wiejskich²⁴.

Dla realizacji omawianych działań ustawodawca włoski wprowadził, na wzór ustawodawcy wspólnotowego, odpowiednie instrumenty kontraktowe. W art. 14 i 15 dekretu orientacyjnego przewidział mianowicie tzw. kontrakty promocyjne (*contratti di promozione*) i konwencje (*convenzioni*), które są zawierane pomiędzy organami administracji publicznej a przedsiębiorcami rolnymi. Kontrakty promocyjne przewidują zobowiązanie rolników do zagwarantowania w ramach prowadzonej działalności produkcyjnej „ochrony zasobów naturalnych, bioróżnorodności, dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu rolno-leśnego”. Z kolei konwencje odnoszą się do prowadzenia przez przedsiębiorców rolnych działalności polegającej na „systematyzowaniu i utrzymywaniu obszarów wiejskich, ochronie krajobrazu rolno-leśnego, ochronie systemu hydrologicznego i na promocji usług świadczonych w celu ochrony charakteru produkcyjnego obszaru”. Wprowadzenie tych instrumentów tłumaczy się faktem, że usługi te, świadczone przez rolników w interesie publicznym i na rzecz całej społeczności, nie są „wymienialne” na rynku i nie przynoszą im bezpośredniego dochodu, a zatem ich realizacja wymaga wynagrodzenia ze strony władzy publicznej, która w kontraktach i konwencjach wycenia ich wartość i ustala wysokość wynagrodzenia²⁵.

Omawiając działalność polegającą na podnoszeniu wartości obszaru wiejskiego i wspieraniu jego dziedzictwa należy dodać, że jej realizowanie nie ogranicza się tylko do świadczenia wyżej wymienionych usług środowiskowych. W doktrynie wymienia się w tym zakresie także prowadzenie przez przedsiębiorcę rolnego np. muzeum prezentującego historię maszyn rolniczych czy lokalnej formy uprawy roli, albo też sprzedaż przedmiotów lub małych rzeźb z drewna²⁶.

Drugim rodzajem działalności usługowej, o którym mowa w art. 2135 ust. 3 wł. k.c., jest działalność agroturystyczna. W art. 3 dekretu z 2001 r. ustawodawca precyzyjnie określił rodzaje działalności wchodzące w jej

²⁴ A. Germanò, *Manuale di diritto agrario*, Torino 2002, s. 116.

²⁵ Szerzej na temat analizowanych instrumentów zob. G. Sgarbanti, *Commento agli artt. 14 i 15 del decreto legislativo del 18 maggio 2001, n. 228, „Le Nuove Leggi Civili Commentate”* 2001, s. 828; F. Bruno, *Le convenzioni tra P.A. e imprenditore agricolo per la gestione del territorio e la tutela dell'ambiente*. „Diritto e Giurisprudenza Agraria e dell'Ambiente” 2001, z. 9-10, s. 588; G. Morsillo, *Gli imprenditori agricoli e la P.A. nel quadro generale di riferimento del d.lgs. 228/2001*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria e dell'Ambiente” 2001, z. 9-10, s. 599.

²⁶ A. Germanò, op. cit., s. 115.

zakres i – w porównaniu do wyżej wspomnianej ustawy z 1985 r. – znacznie poszerzył ich wykaz. Przepis ten stanowi, że poza tradycyjnym przyjmowaniem gości oraz podawaniem posiłków i napojów, w zakres działalności agroturystycznej wchodzi także organizowanie poza terenem gospodarstwa rolnego działalności rekreacyjnej, kulturalnej i dydaktycznej oraz praktyk sportowych, wycieczek i jazdy konnej, o ile ich celem jest „lepsze wykorzystanie i poznanie obszaru”. Zalicza się tu także degustację produktów wytworzonych w danym gospodarstwie.

Omawiając działalność agroturystyczną należy podkreślić rolę, jaką odgrywa ona w promocji obszarów wiejskich. Wpływa ona w znaczący sposób na rozpowszechnienie lokalnych tradycji, kultury i tożsamości danego obszaru, jak również jego typowych produktów. Takie podejście zostało potwierdzone także w najnowszej ustawie o agroturystyce z 2006 r.²⁷, która pozwala w ramach działalności agroturystycznej na podawanie posiłków i napojów wytworzonych nie tylko z własnych produktów, ale także z produktów rolnych innych lokalnych gospodarstw „ze szczególnym uwzględnieniem produktów typowych i posiadających oznaczenia DOP, IGP, IGT, DOC e DOCG, a także wpisanych na krajową listę tradycyjnych produktów żywnościowych”. W tym kontekście przedsiębiorca rolny ma możliwość otwarcia się na zewnątrz własnego przedsiębiorstwa i promowania produktów całego regionu.

Warto dodać, że także w nowej ustawie o agroturystyce pojawiają się instrumenty kontraktowe, które wspierają organizowane przez przedsiębiorców „agroturystycznych” działania rekreacyjne, służące podnoszeniu wartości obszaru i dziedzictwa wiejskiego.

Poza omówionymi wyżej usługami środowiskowymi i agroturystycznymi, kwalifikowanymi jako rolnicze działalności powiązane, ustawodawca włoski przewidział również inne formy działalności, które na równi z tamtymi promują wielofunkcyjność przedsiębiorstwa rolnego. Na mocy ustawy budżetowej na 2006 r. za działalność powiązaną w myśl art. 2135 wł. k.c. uznał mianowicie prowadzoną przez przedsiębiorców rolnych produkcję i zbyt energii elektrycznej uzyskanej z odnawialnych źródeł rolno-leśnych. Chodzi o produkcję i zbyt dóbr odmiennych od produktów rolnych (paliw bądź właśnie elektryczności), które – z jednej strony – powiększają dochody rolników, a z drugiej – wywierają pozytywny wpływ na środowisko. Pozwalają one na bardziej racjonalne wykorzysta-

²⁷ La legge del 20 febbraio 2006, nr 96; włoski Dz.Urz. Nr 63, z 16 marca 2006 r.

nie naturalnych zasobów, czyli biomasy złożonej z materiałów i pozostałości pochodzących z prowadzonej produkcji rolnej bądź leśnej.

Analizując rodzaje działalności prowadzonych w ramach wielofunkcyjnego przedsiębiorstwa rolnego należy wspomnieć o warunkach, jakie muszą być spełnione, by mogły kwalifikować się jako rolne, a tym samym, by podmiot, który je wykonuje, miał możliwość utrzymania swojego uprzywilejowanego statusu przedsiębiorcy rolnego.

Art. 2135 wł. k.c. przewiduje w tym zakresie zasadniczo dwa wymogi. Po pierwsze – podstawowa działalność produkcyjna (uprawa gruntu, hodowla zwierząt, gospodarka leśna) i działalność świadczenia usług muszą być prowadzone przez ten sam podmiot (warunek podmiotowy). Po drugie – prowadzenie działalności usługowej i działalności podstawowej musi następować w zakresie tego samego gospodarstwa, tj. w ramach jednostki organizacyjnej utworzonej dla prowadzenia podstawowej działalności rolniczej (warunek przedmiotowy). Analizowany przepis stanowi bowiem, że świadczenie musi zachodzić „za pośrednictwem **przeważającego** wykorzystania urządzeń bądź zasobów gospodarstwa używanych **normalnie** w prowadzonej działalności rolniczej” [podkr. – A.S.] .

Takie połączenie działalności usługowej z podstawową działalnością produkcyjną jest jak najbardziej zrozumiałe. W przypadku bowiem prowadzenia działalności turystycznej bądź świadczenia usług środowiskowych w oderwaniu od gospodarstwa rolnego, a więc przez podmioty niezwiązane w żaden sposób z rolnictwem, brakowałoby głównej podstawy uzasadniającej ich uprzywilejowane traktowanie, tj. zwiększanie dochodów ludności rolniczej.

4. Na zakończenie analizy mechanizmów, za pomocą których ustawodawca włoski wspiera model wielofunkcyjnego przedsiębiorstwa rolnego, wydaje się właściwa ich konfrontacja z najnowszymi kierunkami Wspólnej Polityki Rolnej, a w szczególności z art. 2 rozporządzenia nr 1782/2003, który wprowadza pojęcie działalności rolniczej²⁸.

Przepis ten przewiduje, że poza produkcją, hodowlą i uprawą produktów rolnych, w tym zbiorami, dojeniem, chowem i dozorem zwierząt w

²⁸ Rozporządzenie Rady (WE) z 29 września 2003 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników oraz zmieniające rozporządzenia (EWG) nr 2019/93, (WE) nr 1452/2001, (WE) nr 1453/2001, (WE) nr 1454/2001, (WE) nr 1868/94, (WE) nr 1251/1999, (WE) nr 1254/1999, (WE) nr 1673/2000, (EWG) nr 2358/71 i (WE) nr 2529/2001; Dz. Urz. L 270, z 21 października 2003 r., s. 1.

celach rolniczych, działalność rolniczą stanowi także „utrzymywanie ziemi w dobrych warunkach agronomicznych i środowiskowych”. Wynika z tego, że usługi środowiskowe, do których bez wątplenia zaliczyć można utrzymywanie gruntów w odpowiednich warunkach środowiskowych, zostały uznane za rolne same przez się, tzn. na równi i niezależnie od produkcyjnej działalności rolnej. W konsekwencji beneficjentem płatności przewidzianych w rozporządzeniu może być także ten, kto dysponując gospodarstwem rolnym wykorzystuje je nie dla celów produkcyjnych, ale jedynie dla utrzymywania walorów środowiskowych wchodzących w jego zakres gruntów, prowadząc jednocześnie także inne rodzaje działalności.

Inaczej kwestię tę rozwiązuje art. 2135 wł. k.c. Jak wynika z przeprowadzonej wcześniej analizy, przepis ten uzależnia rolniczą kwalifikację usług środowiskowych (i nie tylko tych) od „przeważającego wykorzystania urządzeń bądź zasobów gospodarstwa używanych normalnie w prowadzonej działalności rolniczej”. Potwierdza on w ten sposób konieczność współistnienia produkcyjnej działalności rolniczej. Uznanie zatem usług środowiskowych za działalność rolną zależy od jej powiązania z prowadzeniem przynajmniej jednej z działalności podstawowych, czyli z uprawą gruntu, hodowlą zwierząt bądź gospodarką leśną.

Wobec wskazanych tu rozbieżności w uregulowaniach krajowych i wspólnotowych można domniemywać, że proces przystosowywania wewnętrznego prawa włoskiego w zakresie tworzenia i wspierania wielofunkcyjnych przedsiębiorstw rolnych jeszcze się nie zakończył²⁹ – zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę zaznaczony na wstępie determinujący wpływ, jaki kierunki Wspólnej Polityki Rolnej i prawa wspólnotowego wywierały dotychczas na kształtowanie się włoskiego prawa rolnego.

MULTIFUNCTIONAL AGRICULTURAL ENTERPRISE IN ITALIAN LAW

S u m m a r y

The paper focuses on the analysis of the harmonisation process of Italian agricultural law, and in particular on the adjustment of the notion 'agri-cultural enterprise' to the model of a multifunctional agriculture aided and promoted under Community agricultural law.

These deliberations are preceded by a presentation of reasons and conditions under which this model was formed within the Common Agricultural Policy. Legal solutions

²⁹ Zob. F. Albisinni, *Profili istituzionali nel regolamento sull'aiuto unico e nel decreto di attuazione per l'Italia*, „Agricoltura, Istituzioni, Mercati” 2004, z. 2, s. 44.

which the Community developed to diversify agricultural activities to provide for the multifunctional model of agriculture, have been also presented.

Regarding Italian law, various legal solutions supporting the harmonisation of agricultural enterprises to multifunctional activities have been shown. In particular, the amendment to the definition of an agricultural entrepreneur has been analysed. The amendment to that definition, implemented by virtue of a legislative act of 2001, is now set out in article 2315 of the Italian civil code, with the result that a category of multifunctional agricultural enterprise has become part of the binding legal system.

General characteristics of an agricultural enterprise are also given.

The paper ends with a confrontation of the solutions implemented at the national level, with the most recent directions of the CAP. The similarities and differences between the two have been listed and discussed, and some proposals for further amendments have been made.